

بسم الله الرحمن الرحيم

تحریم‌های یکجانبه اقتصادی: نقض حقوق بشر و جنایتی بین‌المللی

گزارشگر ویژه اثرات منفی تحریم‌ها،^۱ نگرانی عمیق خود را نسبت به تحمیل تحریم‌های اقتصادی یکجانبه ایالات متحده بر کوبا، ایران و ونزوئلا ابراز نمود. به گفته‌ی وی، توسل به تحریم‌های اقتصادی در جهت تامین اهداف سیاسی، نقض حقوق بشر و هنجارهای رفتار بین‌المللی است و چنین تحریم‌هایی می‌توانند فجایع بشردوستانه انسان-ساخت را به میزان بی‌سابقه‌ای تشدید کنند. ادریس جزایری^۲، گزارشگر ویژه ملل متحد بیان داشت: «تغییر رژیم از طریق اقدامات اقتصادی به انکار حقوق اولیه بشری منتهی خواهد شد ...، نگرانی‌های حقیقی و اختلاف‌نظرهای سیاسی جدی میان حکومت‌ها هرگز نباید از طریق تحمیل فجایع بشردوستانه و اقتصادی که مردم عادی را به گروگان تبدیل می‌کند، حل‌وفصل شوند ...».

تحریم‌ها در نظام حقوق بین‌الملل و روابط سیاسی، در قالب جنگی

نامرئی، به‌عنوان ابزاری قهرآمیز و تلافی‌جویانه به‌شمار می‌روند که با هدف اجبار طرف مقابل به تبعیت از هنجار رفتاری معین و تسلیم در برابر اراده مرجع تحمیل تحریم به‌کار گرفته می‌شوند. ریشه‌های

تاریخی این اقدام را می‌توان در سال ۴۳۲ قبل از میلاد یافت که طبق حکم مگاریان^۳، مجموعه‌ای از تحریم‌های اقتصادی توسط امپراطوری آتن قبل از شروع جنگ پلوپونزی^۴، بر مگارا^۵، شهری باستانی واقع در

¹ UN Special Rapporteur on the Effect of Sanctions on Human Rights Warns against Harsh Effects of Sanctions and Blockades on Civilians

² Idriss Jazairy

³ Megarian Decree

⁴ Peloponnesian War

⁵ Megara

غرب آتیکا^۶ در یونان کهن تحمیل شد. از زمان باستان تا قرن نوزدهم، تحریم‌های اقتصادی همواره هشدار شوم بروز جنگ قلمداد می‌شدند.^۷

بعد از جنگ جهانی اول، به تدریج، ابزار تحریم اقتصادی به عنوان جایگزین گزینه توسل به زور محسوب شد، به نحوی که در ماده ۱ پیمان بریان-کلوگ (۱۹۲۸)، متعهدین، توسل به جنگ برای رفع اختلافات بین‌المللی را محکوم نمودند و در چنین فضایی بود که تحریم به عنوان ابزار مسالمت‌آمیز و جایگزین جنگ بیش از پیش رواج یافت، به طوری که ودر و ویلسون، در توجیه الحاق ایالات متحده به جامعه ملل، در توصیف تحریم به عنوان ابزاری مهیب تر از جنگ بیان داشت: «این راهکار اقتصادی، مسالمت‌آمیز، خاموش و مرگبار را به کار گیرید تا دیگر نیازی به توسل به زور نباشد».^۸

تحریم‌های اقتصادی، در نیمه اول قرن بیستم، در دو سیستم دفاع جمعی جامعه ملل و سازمان ملل متحد نیز تلفیق شدند. در عصر جامعه ملل، تحریم به عنوان اسلحه‌ای اقتصادی قلمداد می‌شد که از

ابزارهای مسالمت‌آمیز اعمال فشار بود و برخی آن را کشف بزرگ جامعه ملل می‌دانند.^۹ شایان ذکر آنکه تحریم‌های اقتصادی جامعه ملل علیه ایتالیا که با هدف اجبار آن کشور به خروج از ایتوپی در سال ۱۹۳۵ صورت گرفت، با شکست مواجه شد و همین امر از جمله عواملی بود که زمینه را برای انحلال جامعه ملل فراهم ساخت.

تحریم‌های اقتصادی در هنگام تدوین منشور سازمان ملل متحد نیز به عنوان یکی از گزینه‌های شورای امنیت در مقابله با تهدید علیه صلح، نقض صلح و اقدامات تجاوزکارانه در قالب ماده ۴۲ منشور پیش‌بینی

^۶ Attica

^۷ Kerr, William Alexander, Gaisford, James D., Handbook on International Trade Policy, Edward Elgar Publishing, 2007, p. 509

^۸ Gordon, Joy, A Peaceful, Silent, Deadly Remedy: The Ethics of Economic Sanctions, The Ethics of Economic Sanctions", Journal of Ethics & International Affairs, Vol. 13, (1999), p. 123

^۹ Bertram, Anton, The Economic Weapon as a Form of Peaceful Pressure, Transactions of the Grotius Society, vol. 17, 1931, p. 169

شد. در دوران جنگ سرد، توسل به ابزار تحریم اقتصادی یا فشار مسالمت‌آمیز به دلیل منافع مرتبط با این دوران عملی نشد و قدرت وتوی اعضای دائم شورای امنیت، عمده‌ترین مانع کاربست چنین ابزاری بود. با این حال، ایالات متحده در زمینه تحمیل تحریم‌های اقتصادی و تجاری در دوران صلح بسیار فعال بوده و بیش از دو-سوم تحریم‌هایی که در فاصله بین جنگ جهانی دوم و پایان جنگ سرد وضع شده‌اند، عامل آن این کشور بوده است.¹⁰ با پایان جنگ سرد، تحریم‌ها به ابزاری رایج در روابط سیاسی خارجی تبدیل شده و در اشکال سیاسی و اقتصادی رواج یافته‌اند؛ زیرا بر مبنای نظریه تحریم‌های اقتصادی چنین تصور می‌شود که فشار اقتصادی بر شهروندان یک کشور به فشار بر دولت متبوع آنان برای تغییر خط‌مشی خود تبدیل خواهد شد.¹¹

مساله مهم برای ملت ایران که هدف چنین تحریم‌هایی قرار گرفته‌اند، این است: تحریم‌های اقتصادی یکجانبه که اساساً بر مبنای هدف حفظ منافع ملی یک کشور در قبال کشور دیگر استوار شده‌اند، با توجه به مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر که شناسایی حقوق بشر را «به رسمیت

شناختن کرامت ذاتی و حقوق برابر و لاینفک همه‌ی اعضای خانواده بشری» می‌داند، چه تاثیری بر تحقق نظام حمایتی و جهانشمول حقوق بشر دارد؟

نخستین حقی که از مجموع حقوق اولیه بشری در پی تحریم‌های اقتصادی نا عادلانه و یکجانبه لطمه می‌بیند، حق بر حیات است. حتی اگر بر مبنای خوانشی فرد-محور نیز مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر را تفسیر کنیم، به این نتیجه قطعی می‌رسیم که تمامی افراد از حق بر زیست باکیفیت برخوردارند و هیچ فردی را نمی‌توان به دلایلی مانند

¹⁰ Elliott, Kimberly Ann, Factors Affecting the Success of Sanctions, in Cortright, David, Economic Sanctions Panacea Or Peacebuilding In A Post-cold War World? Taylor & Francis, 2018, chapter 5

¹¹ Hafner-Burton, Emilie M., A Social Science of Human Rights, Journal of Peace Research, Vol. 51 (2), pp. 273 – 286, DOI: 10.1177/0022343313516822

نژاد یا ملیت مورد تبعیض قرار داد. از این منظر و با نگاهی به پیامدهای تحریم‌های یکجانبه اقتصادی بر حیات تک‌تک مردم ایران می‌توان دریافت که چگونه تبعیض برخاسته از منفعت‌طلبی رژیم سلطه‌جو، به شکل جدی، حقوق اولیه انسانی شهروندان دولت دیگری را نقض نموده است و با تعمیم تحریم‌های ناعادلانه اقتصادی بر تمامی شهروندان کشور، نقض فاحش حقوق بشر در سطحی گسترده رخ می‌دهد.

از منظر اعلامیه جهانی حقوق بشر که بر حفظ حقوق افراد و ترویج برابری برای همگان، صرف‌نظر از نژاد و ملیت آنان تاکید دارد، اقدام یکجانبه دولت آمریکا به تحمیل تحریم‌های اقتصادی کم سابقه و ناعادلانه بر کلیت مردم ایران به‌عنوان ابزاری برای پیشبرد سیاست خارجی خود، به یقین ناقض نظام حمایتی حقوق بشر قلمداد می‌گردد. بدیهی است هر گاه که سیستم اقتصاد ملی کشوری هدف تحریم‌های تبعیض‌آمیز و فلج‌کننده قرار گیرد، در وهله نخست، فقیرترین و آسیب‌پذیرین گروه جمعیتی، لطامت سخت ناشی از تحریم اقتصادی را

متحمل خواهند شد و با تطویل دوره تحمیل تحریم‌ها، سایر اقشار جامعه نیز به تدریج بار تبعیض‌آمیز چنین تحریم‌هایی را به دوش خواهند کشید.

افزون بر این با نگاهی به خصیصه برهم‌وابستگی و تفکیک‌ناپذیری حق بر سلامت از حق بر حیات، و با اذعان به ویژگی این حق به‌عنوان محصولی اجتماعی که حفظ، اعاده و ارتقاء آن در گرو سیاست‌گذاری‌های عمومی دولت در حوزه سلامت است، تحریم‌های یکجانبه اقتصادی به طور مستقیم بر بروز شرایطی چون کمبود غذا، آب و سایر ملزوماتی که برای حیات باکیفیت و انسانی ضرورت دارند، تاثیر داشته و موجبات نقض وسیع و فاحش حقوق بشر شهروندان را فراهم می‌کند. آشکار است کاربرد تحریم به‌عنوان استراتژی سیاسی همواره پیامدهای غیرقابل‌پیش‌بینی و جدی برای حیات و سلامت

شهروندان ملت تحت تحریم به دنبال دارد. مرتبط با این وضعیت، رافائل لمکین،^{۱۲} حقوقدان لهستانی مبدع اصطلاح نسل‌کشی بیان داشته است: «جنایت نسل‌کشی دربردارنده‌ی طیف وسیعی از اقدامات است که صرفاً شامل محرومیت از حیات نمی‌شود، بلکه پیشگیری از شکل‌گیری حیات (سقط جنین و نابارورسازی) و ابزارهایی را که حیات و سلامت را نیز به خطر می‌اندازند، دربر می‌گیرد».^{۱۳} در بند ۲ ماده ۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای رواندا نیز نسل‌کشی را به عنوان هر گونه عملی تعریف می‌کند که با قصد نابودی، همه یا بخشی از گروهی ملی، قومی و ... ارتکاب می‌یابند و از جمله شامل اقدامات عامدانه‌ای است که شرایط زیستی را بر گروهی از افراد تحمیل می‌کند که پیش‌بینی می‌شود نابودی تمام یا بخشی از آنان را به همراه داشته باشد.

بدیهی است که اثر نسل‌کشی تحریم‌های اقتصادی، به‌ویژه در مواردی که چنین تحریم‌هایی با علم به پیامدهای مرگبار آن ادامه یابند، قابل بررسی است، بی‌شک، ویژگی خاص تحریم‌های طولانی مدت که تمامی

شهروندان را بدون تمایز و تناسب، هدف آثار سوء خود قرار می‌دهد، موجب ایراد خدشه به اهداف و مفاهیم حاکم بر منشور ملل متحد نیز می‌گردد که «ترویج استانداردهای بهتر زندگی در آزادی بیشتر»^{۱۴} را به عنوان عزم جدی ملل متحد مورد تاکید قرار داده است.

افزون بر این، تحریم‌های اقتصادی، به‌ویژه در مواردی که طولانی مدت، ارکان اقتصادی کشوری را مورد حمله سیستماتیک و هدفمند قرار می‌دهند، ناقض آشکار مفاد ماده ۲۵ و ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۱۵} خواهند بود که بر حق برخورداری از استاندارد زیست مناسب برای

¹² Raphael Lemkin

¹³ Lemkin, Raphael, Genocide as a Crime under International Law, American Journal of International Law, Vol. 145, 1947, pp. 145-151

¹⁴ مقدمه منشور ملل متحد (مصوب ۲۶ ژوئن ۱۹۴۵ در سانفرانسیسکو)

¹⁵ Universal Declaration of Human Rights, available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

سلامت و رفاه فرد و خانواده وی - شامل غذا، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری- و همچنین، بر حق بر آموزش تاکید دارند. علاوه بر آن، تحریم‌های اقتصادی ناقض اصول حقوق بشری مندرج در سایر کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله کنوانسیون حقوق کودک و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز تلقی می‌شوند.

بی‌تردید، اثرات سوء تحریم‌های اقتصادی بر حیات ملتی که هدف چنین ابزار سلطه‌ای قرار گرفته‌اند، علاوه بر نقض حقوق و آزادی‌های بنیادین مندرج در اسناد حقوق بشری که برای تداوم پاسداشت حقوق بشر در اجتماع بین‌المللی ضرورت دارند، با نادیده گرفتن اثرات جدی، وخیم و غیرقابل کنترل تحریم، و تداوم توسل به تحریم‌هایی چنین یکجانبه و ناعادلانه، این ابزار تبعیض‌آمیز و سلطه‌جویانه را به رویه‌ای تثبیت‌شده و رایج برای تحمیل اراده کشورهای قدرتمند بر سایر کشورهای در حال توسعه یا توسعه نیافته تبدیل خواهد کرد که امکان تحقق حق بر تعیین سرنوشت و حق بر توسعه پایدار را از نسل‌های

کنونی و آینده سلب خواهد کرد.
United Nations • UNESCO Chair for Human Rights,
Educational, Scientific and • Peace and Democracy
Cultural Organization • یادداشتی از دکتر حسین میرمحمد صادقی
• Shahrd Beheshti University, Iran
رئیس مرکز تحقیقات و کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو

در دانشگاه شهید بهشتی

تیر ۱۳۹۸/ژوئن ۲۰۱۹